

3. Ясь О. В. Аномія. *Енциклопедія історії України: Т. 1: А–Б* / за ред. В. А. Смолія та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. URL: <http://www.history.org.ua?term=Anomiia>
4. Bashir H., Singh K. The investigation of the relationship between anomie and academic dishonesty of college students. *International Journal of Social Sciences Review*. 2018. Vol. 6, Issue 1. P. 5–8.
5. Durkheim É. *Le suicide : étude de sociologie*. Paris: “Presses Universitaires de France”, 2013. 468 p.
6. Golovakha E., Panina N. Democratisation in the Ukraine under conditions of post-totalitarian anomie: The need for a new human rights developmental strategy. *Democracy, socialisation and conflicting loyalties in East and West: Cross-national and comparative perspectives* / ed. by R. F. Farnen, H. Dekker, R. Meyenberg and D. B. German. London: «Palgrave Macmillan», 1996. P. 242–261.
7. Golovakha Ye., Panina N., Parakhonska O. Ukrainian society in 1992–2018: Monitoring social changes. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019. 64 p.
8. Heydari A., Davoudi I., Teymoori A. Revising the assessment of feeling of anomie: Presenting a multidimensional scale. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Vol. 30, Issue 2011. P. 1086–1090.
9. MacIver R. M. *The ramparts we guard*. New York: «Macmillan Publishers», 1950. 152 p.
10. Maksymenko O. Demoralised but not depraved: Why societal lack of norms disheartens people but does not necessarily make them commit moral transgressions. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 2019. № 2. P. 187–190.
11. Merton R. K. Social structure and anomie. *American Sociological Review*. 1938. Vol. 3, Issue 5. P. 672–682.

Вовк Ольга

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ХАРКІВ ЯК УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ МІСТО У ДЗЕРКАЛІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. Проаналізовано документальні фільми про Харків, зняті протягом XX – початку XXI ст. з метою презентації міста. Схарактеризовано специфіку відображення у цих фільмах видатних випускників і професорів, наукових та освітніх досягнень і будівель Харківського університету.

Ключові слова: Харків, університетське місто, документальний фільм.

Abstract. Documentary films about Kharkiv that were directed in 20th and early 21st centuries in order to present the city are analysed. A specific of reflecting in these films of famous alumni and professors, scientific and educational achievements and buildings of Kharkiv University is characterized.

Keywords: Kharkiv, university city, documentary.

Документальний фільм є багатокомпонентним історичним джерелом, провідну роль в якому відіграє динамічна візуальна складова, що доповнюється вербальною та / або музичною компонентами. Сукупність цих засобів художньої виразності дає змогу рельєфно зобразити об’єкт показу та його найхарактерніші риси, а також передати особисті враження творців фільму щодо цього об’єкта.

Тема урбаністичних образів, відтворених у документальному кіно, є досить новою для української історичної науки, хоча окремі розвідки у цьому напрямі вже були опубліковані [2]. Проте тема університетського простору українських міст, відображеного в кінохроніці, спеціально ще не піднімалася.

Вибір Харкова як об'єкта дослідницької уваги обумовлений не лише тим, що авторка живе і працює в цьому місті, а насамперед роллю, яку відіграв університет у процесі розвитку цього мегаполіса. Харків став першим містом Наддніпрянської України, яке ще на початку XIX ст. отримало університетський статус. Ця обставина докорінно змінила шлях його розвитку, внаслідок чого невелике торгове містечко перетворилося на потужний центр науки, промисловості, освіти і культури.

Тож простежимо, як університетський статус Харкова відбився у документалістиці XX – початку XXI ст. До нашої уваги потрапили документальні кіно-, теле- та відеофільми про Харків, створені з презентаційною метою задля ознайомлення глядача з основними фактами минулого і сьогодення міста, найвизначнішими пам'ятками і видатними мешканцями.

Дослідження виконане в рамках наукового проєкту «CityFace: Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу» [5].

Перші документальні кінострічки були зняті в Харкові (вперше у Російській імперії) у вересні 1896 р., однак жодна з них донині не зберіглася [4, с. 239–248]. Натомість фільми, зняті у 1920–1930-х рр. дають змогу відчувати енергійний пульс життя великого столичного міста (у 1919–1934 рр. Харків був столицею УСРР). Яскравими зразками джерел цього періоду виступають фільми М. Дальського «Нариси радянського міста» і «Столиця України», зняті у 1928 р. на ВУФКУ [4, с. 255], а також частина фільму «Soviet Russia Through the Eyes of an American» («Радянська Росія очима американця»), знятого Ч. Е. Стюартом у 1926–1930 рр. [8].

Зокрема, в останньому із названих фільмів Харків постає як втілення грандіозних соціальних перетворень, які тоді переживала країна. Глядач бачить на екрані модерне місто з великими будинками, заклопотаними людьми на вулицях, жвавим рухом транспорту. Диктор розповідає про відкриття нових промислових підприємств, роботу багатьох музеїв і бібліотек і наголошує, що тут діє потужний університет, в якому навчається велика кількість студентів [8].

Серед творів періоду Другої світової війни привертає увагу фільм О. П. Довженка та Ю. І. Солнцевої «Битва за нашу Радянську Україну» (1943 р., Центральна студія кінохроніки). Значна частина стрічки присвячена визволенню Харкова у серпні 1943 р. Зокрема, описуючи злочини нацистів, автори детально висвітлюють шкоду, яку загарбники нанесли університету. Показано його зруйновані будівлі, розгромлену лабораторію проф. В. А. Дибського, який загинув під час окупації, а також інтерв'ю з проф. Л. П. Ніколаєвим про пережиті тяжкі випробування [1].

Основною темою стрічок 1950–1960-х рр. стала повоєнна відбудова і повернення до мирного життя. У фільмі «Харків» (1954 р., реж. Р. І. Фошенко, «Укркінохроніка») та спецвипуску кіножурналу «Радянська Україна» (1956 р., «Укркінохроніка»), присвячених 300-річчю міста, серед об'єктів, якими пишаються городяни, був названий і університет [4, с. 341]. Примітною є стрічка 1960 р., присвячена дружбі і виробничому змагання харківських і сибірських робітників. У ній підкреслюється, що Харківський університет є третім за віком і другим за розмірами в СРСР, а всього в місті навчається студентів більше ніж у

всій Англії [7]. Зазначимо також, що саме в цей час університет переїхав до нової величної будівлі (сучасна адреса – майдан Свободи), яка разом із будівлею Держпрому стала однією з «візитних карток» Харкова й уособила в собі потужність цього міста.

У другій половині 1970-х рр. образ Харкова в документальному кіно почав набувати рис гарного і зручного для життя міста. Водночас значна увага приділялася і його науковому та освітньому потенціалу. Наприклад, у кадрі телефільму «Знакомьтесь – Харьков» (1970 р., реж. З. Б. Роднянський, Центральна студія документальних фільмів) з'являються Головний корпус Харківського університету і розташоване в ньому панно «Діячі світової науки», фізичні лабораторії з обчислювальними машинами, радіотелескоп [3].

Цікаво, що картини 1950-х рр., описуючи досягнення харківської науки, показували маститих науковців (наприклад, ректора Харківського університету академіка І. М. Буланкіна), зате у фільмі «Знакомьтесь – Харьков» представлено молодих на той час вчених, випускників Харківського університету: 38-річного доктора технічних наук, професора В. В. Єременка, кандидатів фізико-математичних наук І. О. Кулика та І. К. Янсона [6] – згодом відомих вчених, академіків і членів-кореспондентів НАН України.

На початку XXI ст. відеоканалом «Перша столиця» було випущено кілька відеофільмів, приурочених до 350-річчя Харкова, а саме «Екскурсія по Харькову» (2003 р., керівник К. Кеворкян) та «350 лет Харьков» (2004 р., автори І. Можейко і Н. Шубенко). В них на перший план вийшла тема історичного Харкова – міста, жителі якого протягом кількох століть виступали свідками або безпосередніми учасниками важливих подій у житті держави. Відповідно, й університетське життя було показано у ретроспективі. Зокрема, вагоме місце було приділене інформації про видатних діячів науки, освіти та культури XIX–XX ст., які так чи інакше були пов'язані з Харківським університетом. Серед них науковці В. Н. Каразін, І. І. Мечников, Л. Д. Ландау, С. А. Кузнець, М. І. Костомаров, М. М. Бекетов, О. О. Потєбня, В. П. Воробйов; літератори П. П. Гулак-Артемівський, О. Т. Гончар, В. М. Сосюра; композитор М. В. Лисенко; політичний і громадський діяч Ю. Пілсудський та інші [2, с. 343].

У сьогоднішніх воєнних умовах світ облетіли фотографії пошкоджених будівель Харківського університету (зокрема його економічного корпусу на вул. Мירוносицькій, 1). Можна припустити, що в майбутньому кадри, на яких буде зафільмоване відновлення цих будівель, стануть уособленням післявоєнного відродження Харкова.

Джерела та література

1. Битва за нашу Советскую Украину 1943 / Ukraine in Flames. *YouTube* : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7U2cxSR2fjY&ab_channel=HistoryClub
2. Вовк О. Символічний простір східноукраїнського мегаполісу у дзеркалі документального та художнього кіно (на прикладі Харкова). *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу* / за ред. В. Кравченка та С. Посохова. Харків, 2021. С. 330–345.
3. Знакомьтесь, Харьков. *YouTube*: вебсайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hT47e8ISZDo&ab_channel=KruchinaFILM

4. Миславский В. Н. Кинематографическая история Харькова 1896–2010. Имена. Фильмы. События. Харьков: С.А.М., 2011. 435 с.
5. Науковий проєкт «CityFace: Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу». *CityFace*: вебсайт. URL: <https://cityface.karazin.ua/>
6. Ратомская Г. На экране – Харьков. *Красное знамя*. 1968. 23 июля.
7. Харьков 1960 года. *YouTube*: вебсайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=1w-CT3rQgkI&ab_channel=KruchinaFILM
8. Soviet Russia through the Eyes of an American. *YouTube*: вебсайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pk2DJTAmwJ8>